26page10.qxd 8/25/2026 10:32 PM Page 1

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ-ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ : ਮਨੀਸ਼ ਤਿਵਾੜੀ

ਕਿਹਾ, ਸੱਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੋਇਆ

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਂਗਰਸ ਆਗੂ ਮਨੀਸ਼ ਤਿਵਾੜੀ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 25 ਅਗੱਸਤ (ਸਸਸ): ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਆਗੂ ਮਨੀਸ਼ ਤਿਵਾੜੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲ ਦੇ ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਮੈਡਮ ਨਿਮਰਤ ਕੌਰ ਵਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਕੀ-ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਉਹ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਸਵਾਲ : ਤੁਸੀਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਖੇ ਆਉਣ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਲਗਾ ਦਿਤਾ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ?

ਜਵਾਬ : ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸਾਂਝ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੈਸੇ ਹੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 12 ਤੋਂ 18 ਘੰਟਿਆਂ ਤਕ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਇਕ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਪਿਛਲੇ 12 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਭਾਜਪਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਆਈ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਅਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗੁਆ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਅੱਜ ਤੋਂ 10-12 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਅੱਜ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਰੌਲਾ ਹੀ ਰੌਲਾ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲੀ ਉਸ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਂਦੇ।

ਸਵਾਲ : ਇਕ ਧੜਾ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਪੱਤਰਕਾਰ ਘੱਟ ਤੇ ਐਕਟਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਡਿਬੇਟ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਨਹੀਂ?

ਜਵਾਬ : ਮੈਂ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਟੀ.ਵੀ. ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਝਾਤੀ ਟੀ.ਵੀ. 'ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਡਿਬੇਟ ਚਲਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਡਿਬੇਟ ਦੌਰਾਨ 8-10 ਬੰਦੇ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਕੌਣ ਕੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਣਾ ਜਦੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਨੀਟ ਦੇ ਪੇਪਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂ ਅਪਣੀਆਂ ਕੁੱਝ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਗੋਦੀ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਪਈਆਂ।

ਸਵਾਲ : ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਵਰੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਗਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਟੀ.ਵੀ. ਵਾਲੇ ਸਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲੀ, ਬਾਕੀ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜੇ ਚੌਥਾ ਥੰਮ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਬਣੇਗਾ?

ਜਵਾਬ: ਜਿਹੜੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਬਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਇੰਡਸਟਰੀ ਦੇ ਰੈਵੇਨਿਊ ਵਾਲੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਨਫ਼ਰਮੇਸ਼ਨ ਬਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਮੰਤਰੀ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕ ਗੱਲ ਆਖੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿਉ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਲਾਇਸੰਸ ਰੱਦ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੇ ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਚੈਨਲ ਨਿਲਾਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਣ ਲੱਗੇ ਇਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰੈਵੇਨਿਊ ਮਾਡਲ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਬਸਕ੍ਰਿਪਸ਼ਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਮੈਂ ਗਾਈਡਲਾਈਨਜ਼ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ। 25-30 ਹਜ਼ਾਰ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ 900 ਚੈਨਲਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬਸਕ੍ਰਿਪਸ਼ਨ ਮਾਡਲ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਨਸੇਸ਼ਨਲਿਜ਼ਮ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ 'ਤੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਇਹ ਸੱਭ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਣਾ ਜਦੋਂ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਸਿੰਦੂਰ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਹਿਣੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਚੈਨਲਾਂ ਵਲੋਂ ਅਜਿਹੀ ਕਵਰੇਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਉਡਿਆ, ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਸਮਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਸਮਝ ਰਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਕੋਲ ਕੋਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਵਾਲ : ਬੜੀ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਡਿਬੇਟ 'ਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਹਰ ਆਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਮੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਐਂਕਰਾਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੀ ਇਹ ਡਿਬੇਟ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਕਈ ਸਾਡੇ ਐਂਕਰ ਅਪਣੀ ਹੱਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ?

ਜਵਾਬ : ਰੈਵੇਨਿਊ ਦਾ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਰੇਟਿੰਗ 'ਚ ਪਹਿਲੇ-ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚੈਨਲ ਚਲਾਉਗੇ ਕਿਵੇਂ, ਤਨਖ਼ਾਹਾਂ ਵੀ ਦੇਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖ਼ਰਚੇ ਹਨ। ਮੀਡੀਆ ਵੀ ਇਕ ਵਪਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਪਾਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਸਵਾਲ : ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦਾ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਜਵਾਬ : ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡੀਏ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੀਮਤ 28 ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਵੇਚੇ ਤੁਸੀਂ 3 ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਹ 25 ਰੁਪਏ ਤਾਂ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਉਣਗੇ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਰੈਵੇਨਿਊ ਮਾਡਲ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ 60 : 40 ਦੀ ਰੇਸ਼ੋ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗੀ ਕਿ 40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਪੈਸਾ ਸਬਸਕ੍ਰਿਪਸ਼ਨ ਤੋਂ ਅਤੇ 60 ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਪੈਸਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਵੇ। ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਗੁੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। 2012 'ਚ ਜਦੋਂ ਸਾਰੀ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਇੰਡਸਟਰੀ ਐਨਾਲੌਗ 'ਤੇ ਚਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਡਿਜੀਟਾਈਜ਼ਡ ਕੀਤਾ। ਡਿਜੀਟਾਈਜ਼ਡ ਕਰਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਐਮਾਸੋਜ ਜਿਹੜੇ ਕੈਰੇਜ਼ ਫ਼ੀਸ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਨਿਊਜ਼ ਚੈਨਲ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਊਜ਼ ਚੈਨਲ ਦੀ ਟੀ.ਆਰ.ਪੀ. ਇੰਟਰਟੇਨਮੈਂਟ ਚੈਨਲ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਊਜ਼ ਚੈਨਲਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਬੈਂਡਬਿਟਥ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਡਿਜੀਟਾਈਜ਼ਡ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਊਜ਼ ਚੈਨਲ ਦੀ ਵਾਈਬਿਲਟੀ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੈਨਲ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਪੈਸਾ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਆਦਤ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਡਿਜੀਟਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਤਾਂ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਕੈਰੇਜ਼ ਫ਼ੀਸ ਉਥੇ ਦੀ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ।

ਸਵਾਲ : ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਆਈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ?

ਜਵਾਬ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ ਸਗੋਂ ਦੋ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਬੰਗਾਲ ਦੀ, ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਡੇਰਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਥੇ ਕਤਲੇਆਮ ਘੱਟ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਾਰਚ 1947 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਵੰਬਰ 1947 ਤਕ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿੰਨੇ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਸਨ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਧਾਰਾ 370 ਲਈ, ਚਾਹੇ ਨਾਗਾਲੈਂਡ, ਚਾਹੇ ਮਨੀਪੁਰ ਸੀ, ਚਾਹੇ ਮਿਜੋਰਮ, ਅਸਾਮ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਗੂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਪਰ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਹੱਦਬੰਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇੰਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਜਿੰਨਾ ਉਤਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਵੀ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤਕ 40 ਐਮ.ਪੀ. ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਦਿਕ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ 80 ਐਮ.ਪੀ. ਹਨ। ਇਕੱਲਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਪੂਰੇ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਜਨ ਰਖਦਾ ਹੈ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ। ਜੇਕਰ ਹੱਦਬੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ 19 ਐਮ.ਪੀ ਹੋਣਗੇ ਜਦਿਕ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ 120 ਐਮ.ਪੀ। ਜਦਕਿ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਦਬੰਦੀ ਨਾ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ 543 ਐਮ.ਪੀ. ਹੀ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਦਿਕ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਰਗੇ ਸੂਬੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ 1967 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਭਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਗੌਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਣ ਜਾਵੇ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਕੋਲ 5 ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਬਜਟ ਹੈ, ਖ਼ਰਚਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਕਿਵੇਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇਗਾ।

> **ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਾਰਚ 1947 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਵੰਬਰ 1947 ਤਕ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿੰਨੇ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਸਨ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਧਾਰਾ 370 ਲਈ, ਚਾਹੇ ਨਾਗਾਲੈਂਡ, ਚਾਹੇ ਮਨੀਪੁਰ ਸੀ, ਚਾਹੇ ਮਿਜੋਰਮ, ਅਸਾਮ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਗੂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਪਰ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।**

ਸਵਾਲ : ਕੀ ਸਿਆਸਤ 'ਚ ਪਈ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੀ ਆਦਤ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ?

ਜਵਾਬ : ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤ ਰਾਜ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ 73ਵੀਂ ਅਤੇ 74ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ 'ਚ ਪਾਇਆ ਕਿ ਹਰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਲਾਕ ਸੰਮਤੀਆਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦਾਂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਹਲਕੇ ਦੇ ਵਿਧਾਇਕ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਤੇ ਜਾਣ। ਜਿਹੜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚਲ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੇਰਲ ਦਾ ਪੰਚਾਇਤੀ ਮਾਡਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ।

ਸਵਾਲ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿਛ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹਨ, ਸਮੱਸਿਆ ਸਾਡੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ?

ਜਵਾਬ : ਸਮੱਸਿਆ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਯੂ.ਐਨ. ਵੂਮੈਨ ਸ਼ੀ ਲੀਟਸ ਵਲੋਂ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਵਲੋਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰਪੰਚ, ਬਲਾਕ ਸੰਮਤੀ ਮੈਂਬਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਮੋਹਾਲੀ